

Студентам про симбіоз науки і бібліографії

Герашенко М. В. *Українські вчені та бібліографія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М. В. Герашенко. — К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2008. — 173 с.*

"Без бібліографії наука є кладовищем із заритими скарбами" — ці слова визначного бібліографа XIX століття Володимира Межова найточніше виражають сутність споконвічного симбіозу двох важливих індикаторів інтелектуального розвитку суспільства — науки і бібліографії. Загальновідомо, що робота бібліографа прирівнювалась до роботи вченого аж до середини 20-х років XX століття, а плідна дослідницька робота завжди була неможлива без бібліографічної інформації. Тому не випадково, що укладачами перших монументальних вітчизняних бібліографічних покажчиків стали найвизначніші українські науковці. Вони були засновниками й основних видів української бібліографії, зокрема вчений-енциклопедист Михайло Максимович, уклавши "Книжну старину Южно-руську", став родоначальником загальної ретроспективної бібліографії; письменник та вчений Олександр Лазаревський, розмістивши на сторінках "Черниговских губернских ведомостей" "Украинскую литературную летопись", започаткував українську поточну бібліографію; виникнення і розвиток біографіографії у XIX столітті не обійшлися без вчених Петра Кеппена, Івана Левицького, Михайла Грушевського, Петра Єфименка; засновники всіх галузевих науково-допоміжних бібліографій в Україні теж — науковці. Цей перелік можна продовжувати. Майже всі українські вчені XIX століття одночасно були і бібліографами. Ці дві галузі настільки природно пов'язані, що кожна ерудована людина не уявляла плідною свою наукову працю без бібліографічної інформації і, прагнучи принести користь прийдешнім поколінням, долучалась до створення нових бібліографічних джерел. Їхні бібліографічні покажчики використовуються вдячними нащадками і сьогодні.

Дослідження цієї проблематики є надзвичайно важливим напрямом вітчизняного бібліографознавства. Проте вона залишається, практично, цілинною, хоча окремі факти, які засвідчують визначну роль українських вчених у підготовці бібліографічної інформації у XIX — на початку XX століття, зафіксовані в науковій та навчальній літературі. У зв'язку з цим видання навчального посібника Михайла Герашенка "Українські вчені та бібліографія" є дуже своєчасним. Він заповнює суттєву прогалину в навчальній літературі з бібліографознавства.

Структурно посібник складається з трьох частин, у кожній з яких виділено персональні розділи. До рецензованої праці відібрані прізвища семи українських вчених-істориків та філологів, на прикладі наукової роботи яких демонструється значення бібліографії у розвитку наукових знань, з'ясовується роль бібліографічної діяльності в житті та творчості провідних українських вчених, а також досліджується їхній внесок у створення галузевих бібліографічних ресурсів.

Відбір прізвищ не випадковий: включені найвидатніші вітчизняні філологи та історики кінця XIX — початку XX століття. Навряд чи хтось може заперечити, що найбільший внесок у дослідження української історії зробили Михайло Грушевський та Іван Крип'якевич, а найвидатнішими вітчизняними мовознавцями є Олександр Потебня, Іван Огієнко, Агатангел Кримський та Іван Білодід; літературознавчі заслуги Михайла Возняка теж є безсумнівними. Однак вважаємо: у вступі до навчального посібника доцільно було б пояснити, чому саме вчених-істориків та філологів обрав автор, залишивши поза увагою науковців з інших галузей знань. А також бажано було б дати назви кожній з частин, що могло б пояснити, чому саме таким чином розподілені персоналії.

Автору книги, як першопрохідцю у царині дослідження цієї тематики, необхідно було вирішити низку складних методичних проблем: яку структуру книги обрати, які аспекти бібліографічної діяльності висвітлити, яку інформацію про діяча включити до персонального розділу тощо. Враховуючи, що рецензований посібник є першою спробою такого роду праць, вважаємо, що поставлені завдання були виконані успішно.

В основу навчального посібника покладено персональний принцип. Кожному вченому присвячено окрему статтю, в якій подається огляд життєвого і творчого шляху, паралельно досліджується взаємодія вченого з бібліографічною інформацією. Ця взаємодія розглядається багатовекторно і передбачає висвітлення таких тематичних блоків:

- бібліографія як основа наукової роботи вченого;
- бібліографічна оснащеність його наукових праць;
- роль вченого у створенні різноманітних бібліографічних посібників;
- рецензування наукових та бібліографічних праць;
- внесок вченого у дослідження історії та методики вітчизняної бібліографії;
- в окремих статтях — його життєвий і творчий шлях вченого.

На нашу думку, це найоптимальніше рішення. Суперечливим є тільки питання про доцільність уміщення у кожному підрозділі розгорнутої біографічної довідки, інформацію про яку студенти можуть почерпнути з інших джерел. Хоча, можливо, без характеристики наукової діяльності вченого їм важко було б зрозуміти і оцінити ті чи інші його зусилля, спрямовані на бібліографування галузевої літератури.

Значна увага в навчальному посібнику надається бібліографічній оснащеності наукових праць українських вчених. Вивчення та аналіз цього аспекту бібліографічної діяльності — цілина у вітчизняному бібліографознавстві, тому посібник, що рецензується, становить неабиякий інтерес.

Автор скрупульозно аналізує найрізноманітніші форми бібліографічної пропаганди, які застосовують вчені — внутрішньо-текстову бібліографічну інформацію, історіографічні огляди, численні підрядкові посилання, пристатейні та прикнижкові примітки, посібники; звертає увагу читача на книги, які з бібліографічної точки зору особливо цінні.

Окремий тематичний блок — матеріал про внесок українських учених у вивчення історії української бібліографії. Особливо цікавою є маловідома інформація про дослідження академіком Михайлом Возняком бібліографічної спадщини Михайла Комарова, Івана Франка, Івана Вагилевича, а також про його співпрацю з Юрієм Меженком. Високо оцінюючи цей тематичний блок, не можна оминати і деяких його недоліків. Наприклад, у статті, присвяченій Іванові Огієнку, хотілося б бачити й оцінку його внеску в історію бібліографії, адже в його фундаментальних працях "Історія української культури" та "Історія українського друкарства" є багато гідної уваги інформації з історії видавничої та книготорговельної бібліографії в Україні.

Схвальної оцінки заслуговує дослідження Михайлом Герашенком діяльності вчених щодо створення бібліографічних покажчиків різних типів і жанрів. Автор детально аналізує мовознавчі бібліографічні посібники, зокрема фундаментальну працю Івана Білодіда "Українська мова (1918—1961)", яка є однією з перших спроб ретроспективної бібліографії з українського радянського мовознавства; висвітлює історію та методику їхнього створення. Наведений у книзі фактичний матеріал надзвичайно важливий для вітчизняного бібліографознавства, бо на сьогодні мовознавча бібліографія, практично, не досліджена ні в історичному, ні в методичному аспекті. Тому наведені науковцем відомості не тільки підвищують джерелознавчу вартість навчального посібника, а й засвідчують його внесок у розвиток цієї галузевої бібліографії.

Беззаперечне значення для української мовознавчої бібліографії мають і складені Михайлом Герашенком хронологічні покажчики основних праць Івана Білодіда, Олександра Потебні, Агатангела Кримського та покажчики літератури про їхнє життя і діяльність. Проте, на нашу думку, включати їх до навчального посібника, орієнтованого на студентів спеціальності "Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія" (у видавничій анотації — "...студентів ..., які вивчають бібліографічні дисципліни") не зовсім доцільно. Крім того, виникає питання: чому інші персоналії не супроводжуються аналогічними покажчиками?

Аналізуючи цей тематичний блок, не можна не відзначити й окремі пропуски автором суттєвої інформації. Наприклад, відомо, що в кінці XIX століття Михайло Грушевський очолив авторський колектив з підготовки багатомного біобібліографічного словника українських діячів і тривалий час брав участь у створенні цієї монументальної праці, яка з політичних причин, на жаль, не була опублікована. Але ж сам факт задуму цього грандіозного видання, організації роботи з його створення, необхідності розроблення складних методичних проблем біобібліографії у той період є дуже важливим для характеристики теми "бібліографія в житті та діяльності М. С. Грушевського". Тому вважаємо, що аж ніяк не можна було залишити цю інформацію поза увагою.

У цьому розділі бачимо й деякі дрібні авторські чи друкарські помилки. Зокрема, на с. 13 написано: "У 1881 р. М. Грушевський на пропозицію проф. В. Антоновича очолює кафедру історії України у Львівському університеті"; але ж у 1881 р. вченому було тільки 15 років.

Загалом високо оцінюємо рецензовану працю. Автор доклав значних зусиль, щоб зібрати і упорядкувати такий багатий та розпорошений матеріал. Про цінність рецензованої праці свідчить також той факт, що недавно були захищені кандидатські дисертації, присвячені бібліографічним аспектам наукової спадщини Михайла Грушевського та Івана Крип'якевича, а в навчальному посібнику Михайла Герашенка інформація з цього питання становить лише два розділи. За тематикою всіх інших розділів теж можна підготувати дисертації.

Викладений у навчальному посібнику матеріал дасть можливість студентам не тільки засвоїти певний фактаж знань про вітчизняну бібліографію, а й глибше зрозуміти її функції, роль у процесі наукового пізнання, сприятиме вихованню поваги до бібліографічної праці та своєї майбутньої професії.

Хотілося б в кінці побажати автору не зупинятися на досягнутому, продовжити започатковану працю і підготувати серію статей або монографію про роль бібліографії в житті інших видатних українських вчених та їхню бібліографічну спадщину.

Галина Швецова-Водка,
доктор історичних наук, професор кафедри
бібліотекознавства і бібліографії Рівненського
державного гуманітарного університету

Ірина Мілясевич,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
бібліотекознавства і бібліографії Рівненського
державного гуманітарного університету